

## Wincenty Witos. Legenda polskiego ruchu ludowego

Wincenty Witos urodził się 21 stycznia 1874 roku w przysiółku pańszczyźnianym noszącym nazwę Dwudniaki we wsi Wierzchosławice w powiecie tarnowskim (ówczesny zabór austriacki). Był pierwszym z trzech synów Katarzyny i Wojciecha. Najmłodszy z braci – Jan, zmarł będąc dzieckiem, a drugi – Andrzej, podobnie jak Wincenty działał w ruchu ludowym. Jednak nie zrobił w nim kariery w związku z czym poświęcił się pracy na roli<sup>1</sup>. W. Witos pochodził z biednej rodziny chłopskiej utrzymującej się z tego co dało im niewielkie gospodarstwo. Jak sam wspominał: *Pochodzę z tych, których losy długie wieki rzucały pod nogi i na pastwę drugim, tak pod względem politycznym jak i materialnym, a więc z klasy chłopskiej. Gorzej jeszcze, bo w tej klasie należałem do wydziedziczonych i najbardziej upośledzonych, połykając gorzki chleb skrajnej nędzy*<sup>2</sup>. Ponadto pisał: *Majątek rodziców składał się z niespełna dwóch morgów lichego, pod lasem położonego gruntu i małej izdebki ze stajni na mieszkanie przerobionej. Drugą, większą jej część zajmowała krowa*<sup>3</sup>. O fakcie, iż dzieciństwo go nie rozpieszczało świadczą chociażby słowa przytoczone przez Andrzeja Zakrzewskiego: „Bywały miesiące, gdy rodzina Witosów nie oglądała kawałka chleba, zadawałając się surową kapustą przywiezioną od lepiej sytuowanej ciotki”<sup>4</sup>. Sam Wincenty, wspominając swoje pierwsze lata życia zanotował: *Od piątego roku życia pasalem jedyną ojcowską krowę, włócząc ją po rowach i miedzach na powrozie, aby więcej dawała mleka, będącego jedyną omastą w naszym aż nadto skromnym gospodarstwie*<sup>5</sup>.

W. Witos pochodząc z niezamożnej, czy wręcz biednej rodziny, nie mógł pozwolić sobie na gruntowne i drogie wykształcenie. Do szkoły trafił stosunkowo późno bo dopiero w wieku dziesięciu lat. Wcześniejszemu rozpoczęciu edukacji stanął na przeszkodzie brak butów i odpowiedniego ubrania. Mimo, iż uczniem był wyróżniającym się to jego „przygoda” z wierzchosławicką szkołą trwała zaledwie dwa lata. Brak środków finansowych uniemożliwił mu kontynuowanie nauki w pobliskim Tarnowie. Jednak pomimo tych niesprzyjających warunków ciąg do wiedzy oraz jej głód spowodował, iż wieczorami, gdy wypełnił wszystkie swoje obowiązki, zasiadał do lektury i chłonał słowo drukowane. Czytając poszukiwał odpowiedzi na dręczące go pytania. Jak każdy samouk dobierał sobie lekturę pod kątem zainteresowań, którymi była historia Polski i dzieje wsi. O swej pierwszej przeczytanej w rodzinnym domu książce napisał: *Nie spaliśmy tej nocy prawie zupełnie. Ja czytałem*

---

<sup>1</sup> A. Zakrzewski, *Wincenty Witos. Chłopski polityk i mąż stanu*, Warszawa 1978, s. 17.

<sup>2</sup> W. Witos, *Moje wspomnienia*, t. I, Paryż 1964, s. 25.

<sup>3</sup> W. Witos, *Przed szkodą i po szkodzie*, Rkp. Muzeum W. Witoso w Wierzchosławicach.

<sup>4</sup> A. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 17.

<sup>5</sup> W. Witos, *Moje wspomnienia*, t. I, s. 196.

głośno, ojciec słuchał jak świętej Ewangelii. Była to książka o powstaniu kościuszkowskim, udziale w nim chłopów, ich bohaterskich walkach i zwycięstwach, Uniwersale Połanieckim, upadku tego powstania, dalszych losach narodu i naczelnika Kościuszki. Widziałem, że ojcu ciekły łzy z oczu, szczególnie gdy czytałem ustępy o wzięciu przez Moskali do niewoli rannego Kościuszki i prześladowaniu polskiej ludności przez rządy rosyjskie. Książkę tę na żądanie ojca przeczytałem kilka razy. Następnie szły inne<sup>6</sup>. W 1891 roku proces samodzielnej edukacji doprowadził Witosa do kontaktu z „Przyjacielem Ludu”, pismem, którego stał się namiętnym czytelnikiem. Dwa lata później na jego łamach opublikował swój pierwszy artykuł pod pseudonimem Maciej Rydz. Ponadto w 1891 roku wziął udział w kampanii wyborczej do rady gminnej w Wierzchosławicach, a w roku kolejnym propagował kandydaturę pasła Jakuba Bojki, jednej z trzech osób, poza Janem Stapińskim i Bolesławem Wysłouchem, które miały niewątpliwy wpływ na kształtowanie jego młodzieńczych poglądów. W 1895 roku W. Witosą powołano do austriackiego wojska. Służył w Tarnowie jako piechur, a następnie w Krakowie gdzie przydzielono go do pułku artylerii wałowej. Po odbyciu służby wojskowej wrócił do Wierzchosławic i wstąpił do Stronnictwa Ludowego. W lutym 1899 zawarł ślub z Katarzyną Tracz. Jak sam wspomina: *Żona okazała się kobietą nie tylko bardzo rozsądną i pracowitą, ale przy tym ogromnie rozgarniętą i znającą się bardzo dobrze na wielu rzeczach. Gospodarstwo trzymała w ręku tak, że nic nie uszło jej uwagi i oka*<sup>7</sup>. Zawarcie związku małżeńskiego spowodowało, iż Witos z człowieka biednego stał się średniozamożnym gospodarzem – chłopem posiadaczem. Możliwe było to dzięki wniesieniu przez żonę w posagu kilku morgów ziemi uprawnej. Ze związku narodziła się córka Julia. Z czasem gospodarstwo Witosów powiększyło się do siedemnastu morgów. W 1901 roku Witos został członkiem Rady Powiatowej w Tarnowie, a w roku 1903 wybrano go do Rady Naczelnej Stronnictwa Ludowego. Rok później w wierzchosławickiej gminie objął stanowisko asesora do rady. Początkowa działalność polityczna Witosa obracała się wokół codziennych spraw mieszkańców wsi. Wynikało to zarówno z istniejących możliwości działania, jak i z ograniczonej programy stronnictwa, który nie wybiegał poza doraźne problemy wiejskie<sup>8</sup>. W latach 1908 – 1931 sprawował funkcję wójta Wierzchosławic, a od lutego 1908 wraz z innymi działaczami PSL wybrany został na posła do galicyjskiego Sejmu Krajowego we Lwowie. Trzy lata później, w 1911 roku wybrano go do parlamentu austriackiego, gdzie pełnił funkcje poselskie. W 1913 roku, w wyniku rozłamu w galicyjskim ruchu ludowym -

---

<sup>6</sup> Tamże, s. 196.

<sup>7</sup> Tamże, s. 218.

<sup>8</sup> A. Zakrzewski, *Wincenty Witos. Współczesne życiorysy Polaków*, Warszawa 1985, s. 8 – 9.

Witos został wiceprezesem powstałego wówczas PSL „Piast”, a w parę lat później jego prezesem.

W okresie pierwszej wojny światowej prowadził ożywioną działalność polityczną w polskich organizacjach niepodległościowych i narodowych. Już wówczas stał się znanym politykiem we wszystkich trzech zaborach. Potwierdzeniem tego są dalsze wydarzenia, jakie miały miejsce w odrodzonej 11 listopada 1918 roku Polsce. W początkowych dniach niepodległości Wincenty Witos stanął na czele Polskiej Komisji Likwidacyjnej - pierwszego rządu polskiego, jaki powstał w Krakowie w dniu 28 października 1918 roku dla ziem byłego zaboru austriackiego. Ponadto po odzyskaniu niepodległości, w pierwszych wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1919 roku, został wybrany posłem, obejmując przewodnictwo Klubu Poselskiego PSL „Piast”. Stał się wówczas, jako prezes tej partii, jedną z czołowych postaci II Rzeczypospolitej, politykiem dużego formatu, który sięgał po najwyższe godności w państwie<sup>9</sup>.

Tymczasem klęski na froncie wojny bolszewickiej i nieudane posunięcia gabinetu Władysława Grabskiego, skłoniły Radę Obrony Państwa do wysunięcia propozycji utworzenia Rządu Obrony Narodowej. Dnia 20 lipca 1920 roku zdecydowano się wysłać do Wierchosławic przedstawiciela Rady z propozycją objęcia stanowiska premiera dla Witosy. Sam opisywał on moment przyjazdu wysłannika w następujący sposób: *Jednego dnia, który nie był ani świątecznym, ani jarmarcznym, a przez to na zgromadzenia nieodpowiednim, zostałem w domu celem orki pod lubin i wywiezienia trochę nawozu w pole. Około godziny trzeciej po południu zwrócił mi uwagę parobek zaznaczając, że jakieś auto zajechało na podwórze domu, zapewne więc do mnie. Roboty nie przerywałem wiedząc, że jak kto ma do mnie interes, to mnie na pewno znajdzie. Nie omyliłem się, gdyż za parę minut przybył na pole oficer, z miną ogromnie poważną, a upewniwszy się, że ma ze mną do czynienia, oświadczył bardzo uroczyście, że przyjeżdża od Naczelnika Państwa, Piłsudskiego i na jego rozkaz, żeby mnie natychmiast przywiózł do Warszawy<sup>10</sup>*. Rząd Obrony Narodowej, z Wincentym Witosem na czele, został utworzony 24 lipca 1920 roku. Poza podejmowaniem bieżących decyzji, Witos zwracał szczególną uwagę na morale żołnierzy i społeczeństwa w ciężkich chwilach gdy Armia Czerwona znajdowała się coraz bliżej stolicy. Dnia 12 sierpnia 1920 roku Józef Piłsudski złożył dymisję z funkcji Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza na ręce Wincentego Witosy jako premiera, który jednak dymisji tej nie ujawnił<sup>11</sup>.

<sup>9</sup> <http://www.tpmw.pl/?t=witos>, 16.05.2015.

<sup>10</sup> <http://cws.nazwa.pl/static/witos/premier.html>, 16.05.2015.

<sup>11</sup> B. Skaradziński, *Polskie lata 1919-1920*, t. II, Warszawa 1993, s. 176-178.

Tymczasem już we wrześniu rozpoczął się powolny proces rozpadu koalicji, która wyniosła Witosą do władzy. Spory dotyczące konferencji pokojowej w Rydze i projektu konstytucji sprawiły, iż z rządu zaczęły występować kolejno poszczególne partie. Widząc co się dzieje premier złożył dymisję 27 maja 1921 roku. Jednak Naczelnik Państwa Józef Piłsudski nie przyjął jej i nalegał, aby Witos pozostał w dalszym ciągu szefem rządu. Doszło do rekonstrukcji gabinetu, która ostatecznie nie przyniosła oczekiwanego rezultatu, a Witos zmuszony został do ponownego złożenia dymisji, która tym razem została przyjęta 13 września 1921 roku. W listopadzie 1922 roku po raz kolejny zapewnił sobie mandat parlamentarny, a w nowej rzeczywistości politycznej stał się głównym przywódcą sił centrowych w parlamencie. Dnia 28 maja 1923 roku, po zawarciu porozumienia pomiędzy PSL „Piast” i Chrześcijańską Demokracją oraz Związkiem Ludowo-Narodowym, po raz drugi stanął na czele rządu. Jednak na skutek kryzysu gospodarczego i politycznego 16 grudnia tego samego roku podał się wraz z nim do dymisji.

Po raz trzeci tekę premiera objął 10 maja 1926 rok. Przeciw temu rządowi, w trzecim dniu jego funkcjonowania, wystąpił zbrojnie marszałek Józef Piłsudski. Po paru dniach walk na ulicach Warszawy między wojskami wiernymi rządowi a siłami marszałka Piłsudskiego - Witos z prezydentem państwa, Stanisławem Wojciechowskim zdecydowali podać się do dymisji, do której ostatecznie doszło 14 maja. Zamach majowy był dla Witosy ogromnym przeżyciem i wstrząsem, jako że uważał się za legalistę, a przejęcie władzy drogą przemocy uznawał za gwałt i duże niebezpieczeństwo dla młodego państwa polskiego.

Po złożeniu dymisji zdecydował się na powrót do rodzinnych Wierchosławic. Tam jednak nie wytrzymał zbyt długo bez polityki i w marcu 1928 roku ponownie został posłem do sejmu. Pozostawał w zdecydowanej opozycji wobec rządów sanacji. W latach 1929–1930 był jednym z przywódców porozumienia ugrupowań lewicowych i centrowych, którego działalność skierowana była przeciwko piłsudczykom – Centrolewu. Wraz z innymi przywódcami tego ugrupowania zwołał w Krakowie w czerwcu 1930 roku Kongres, pod hasłem „Obrony Prawa i Wolności Ludu”. W jego czasie potępiono bezprawie, żądano przywrócenia rządów parlamentarnych oraz prawa i wolności. Witos stał się wówczas uosobieniem hasła walki o demokratyzację stosunków w państwie polskim. Odpowiedzią na Kongres Centrolewu był osobisty rozkaz marszałka Józefa Piłsudskiego z 9 września 1930 roku o aresztowaniu jego przywódców wraz z W. Witosą. Z więzienia został zwolniony po 74 dniach i wpłaceniu kaucji<sup>12</sup>. Jednak w dniu 26 października 1931 roku rozpoczął się

---

<sup>12</sup> <http://www.tpmw.pl/?t=witos>, 16.05.2015.

największy proces polityczny II Rzeczypospolitej - proces więźniów brzeskich, zwany także „procesem brzeskim”. Na ławie oskarżonych zasiadło jedenastu działaczy Centrolewu. Akt oskarżenia zarzucał im przygotowywanie zamachu stanu, a sam Witos należał do głównych postaci w tym procesie. Ostatecznie skazano go na 1,5 roku więzienia. Nie pogodził się z wyrokiem i nie czekając na jego uprawomocnienie, 28 września 1933 roku udał się na polityczną emigrację do Czechosłowacji, gdzie w dalszym ciągu prężnie działał na rzecz kraju. Po zajęciu Czech i Moraw przez wojska niemieckie powrócił 31 marca 1939 roku do Polski, a następnie zgłosił się do krakowskiej prokuratury. Przewieziony do więzienia w Siedlcach wyszedł na wolność po kilku dniach, gdyż wykonanie wyroku zawieszono na sześć miesięcy.

Po wybuchu drugiej wojny światowej Witos próbował wrócić do życia politycznego, jednak nie pozwalał mu na to zły stan zdrowia. Tuż po rozpoczęciu się konfliktu, 3 września wyjechał pociągiem do Lwowa. Jednak na stacji Rudki skład którym podróżował został trafiony przez bombę lotniczą, a sam polityk odniósł dość poważne rany. Dnia 16 września aresztowali go Niemcy, którzy zaproponowali mu utworzenie polskiego rządu kolaboracyjnego. Witos ofertę tę zdecydowanie odrzucił. W marcu 1940 roku został przetransportowany do Berlina, gdzie trafił do więzienia, z którego zwolniono go w 1941 roku. W dalszym okresie przebywał w areszcie domowym w Zakopanem i Wierchosławicach pod stałym nadzorem gestapo. Podczas internowania współpracował z polskim Państwem Podziemnym. Dnia 23 marca 1945 roku, po wkroczeniu Armii Czerwonej, powrócił do Wierchosławic.

W 1945 roku powołano go na wiceprzewodniczącego Krajowej Rady Narodowej, jednak ze względu na ciężką chorobę nie podjął się pełnienia tej funkcji. Nie skorzystał także z zaproszenia do wzięcia udziału w rozmowach moskiewskich w sprawie utworzenia Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Wraz ze Stanisławem Mikołajczykiem utworzył Polskie Stronnictwo Ludowe, od sierpnia 1945 roku był prezesem tego ugrupowania. W tym czasie stan zdrowia Witosy uległ dalszemu pogorszeniu. Dnia 15 sierpnia 1945 roku trafił do szpitala Ojców Bonifratrów w Krakowie, gdzie zmarł o godzinie 6.30 w środę 31 października 1945 roku<sup>13</sup>.

Wincenty Witos pochowany został w Wierchosławicach. Podczas pogrzebu utworzono kondukt żałobny, który w dniach 3 – 6 listopada przeszedł pieszo z Krakowa do rodzinnej wioski polityka. W ostatniej drodze towarzyszyły mu tłumy zwolenników ruchu

---

<sup>13</sup> <http://dzieje.pl/postacie/wincenty-witos>, 16.05.2015.

ludowego. Witoso odznaczono w 1921 roku Orderem Orła Białego, który utracił w konsekwencji wyroku sądowego w procesie brzeskim. Odznaczenie zostało mu formalnie przywrócone w związku z amnestią, na mocy dekretu prezydenta RP, Władysława Raczkiewicza z dnia 31 października 1939 roku, jednak nigdy fizycznie go nie odzyskał. Dnia 25 września 2011 roku prezydent RP Bronisław Komorowski przekazał insygnia Orderu Orła Białego rodzinie Wincentego Witoso. Pośmiertnie odznaczono go także Orderem Krzyża Grunwaldu. Był autorem m.in. „Wyboru pism i artykułów”, trzytomowych „Moich wspomnień” oraz „Mojej tułaczki”.

## **BIBLIOGRAFIA:**

### **Źródła:**

Witos W., *Przed szkodą i po szkodzie*, Rkps. Muzeum W. Witoso w Wierzchosławicach.

### **Opracowania:**

Skaradziński B., *Polskie lata 1919-1920*, t. II, Warszawa 1993.

Witos W., *Moje wspomnienia*, t. I, Paryż 1964.

Zakrzewski A., *Wincenty Witos. Chłopski polityk i mąż stanu*, Warszawa 1978.

Zakrzewski A., *Wincenty Witos. Współczesne życiorysy Polaków*, Warszawa 1985.

### **Strony internetowe:**

<http://cws.nazwa.pl/static/witos/premier.html>

<http://dzieje.pl/postacie/wincenty-witos>

<http://www.tpmw.pl/?t=witos>

Maciej Wierzchnicki